

**ชื่อวิทยานิพนธ์** : สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของวิปัสสนากัมมัฏฐาน

**ผู้วิจัย** : นายเสฐียร ทังทองมะดัน

**ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

**คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**

: พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร., ป.ธ.๙., MA., Ph.D.

: ผศ., รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙, พธ.บ., อ.ม., Ph.D.

: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.

**วันสำเร็จการศึกษา** :

### บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค ๒) เพื่อศึกษาความเหมือนกันและความต่างกันของ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะบาทฐานของวิปัสสนากัมมัฏฐาน

เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน ใน ๒ ประเด็นคือ ๑) การใช้องค์ฌานเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และ ๒) การใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วนำมาบูรณาการสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่า สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แบ่งออกเป็น ๗ หมวดคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหารปฏิกุศลสัญญา และ จตุราควาฐาน ส่วน ในคัมภีร์วิมุตติมรรคแบ่งออกเป็น ๓๘ ประการคือ กสิณ ๑๐ อสุภสัญญา ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อัปปมัญญา ๔ จตุราควาฐาน อาหารปฏิกุศลสัญญา อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ

ในด้านเนื้อหา ด้านการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ทั้งสองคัมภีร์กล่าวไว้สอดคล้องเป็นแนวเดียวกัน แต่วิธีการปฏิบัติบางเรื่องก็แตกต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปประเด็นได้ ดังนี้ เมื่อปฏิบัติกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง อานิสงส์ที่ได้คือ การรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต มีสติ ไม่ประมาท คลายความยึดมั่นถือมั่น ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ เป็นบาทฐานของวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวคือสมถกัมมัฏฐานเมื่อเจริญแล้ว สามารถให้บรรลุมรรคผลนิพพาน หรือเป็นบาทฐานของการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน

เมื่อวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของวิปัสสนา จะเห็นได้ว่า เมื่อเจริญสมถกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง จิตตั้งมั่นเป็นขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ จากนั้น องค์ฌานก็จะเกิดขึ้น ก็ใช้องค์ฌานนั้นเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือใช้อารมณ์สมถกัมมัฏฐานบางหมวด เพื่อเป็นบาทฐานเพื่อการเจริญวิปัสสนา จนสามารถบรรลุอรหัตผลได้

**Thesis Title** : The Tranquillity Meditation as the base of Insight Meditation

**Researcher :** : Mr. Sathien Thangthongmadan

**Degree :** : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

**Thesis Supervisory Committee**

: Asst. Prof. Dr. Phra Suthlthammanuwat, Pali IX, M.A., Ph.D.

: Asst. Prof. Lt. Dr. Banjob Bannaraji, Pali IX, B.A., M.A., Ph.D.

: Asst. Pro.Dr. Samiddhiphon Netnimith, Pali. IX, B.A, M.A., Ph.D.

**Date of Completion :** ...../...../.....

**ABSTRACT**

This thesis is of three aims, namely :- 1) to study the Tranquillity Meditation in Visuddhimagga and Vimuttimagga, 2) to study the similarity and the difference of the Tranquillity Meditation in Visuddhimagga and Vimuttimagga and 3) to analytically study of the Tranquillity Meditation as the base of Insight Meditation.

This thesis is a documentary research. It is the analytically study of the Tranquillity Meditation as the adjective of the Insight Meditation in two points namely :- 1) the usage of the contemplation as the objective of the Insight Meditation, 2) the usage of the temperament of the Tranquillity Meditation as the temperament of the Insight Meditation, and then the Tranquillity Meditation is brought from Visuddhimagga and Vimuttimagga to be the approach to the practices.

The result of research, it is found that the Tranquillity Meditation in Visuddhimagga is divided into seven groups : ten meditational devices, ten kinds of foulness, ten recollections, four holy abidings, four formless spheres, the consciousness of food impurity and the determination of four elements. On the other hand, in Vimuttimagga the Tranquillity Meditation is divided into thirty-eight objects :- ten meditational devices, ten kinds of foulness, ten recollections, four unbounded states, the determination of four elements, the consciousness of food impurity, the sphere of nothingness and the realm of neither perception nor non-perception.

The contents, the practices and the result from the practices in both scriptures are not different. But the practice of some object in both is different. The issue can be concluded that when a person practices the Tranquillity Meditation, he or she will obtain a profits namely :- understanding the reality of

life, being of mindfulness, heedfulness, non-attachment, and awareness in living and it will be based on the Insight Meditation. That is, when a person practices the Tranquillity Meditation well, he can obtain Nibbāna by mean of that meditation which will be the base of Insight Meditation.

When the analytically study of the Tranquillity Meditation as the base of the Insight Meditation, it will be found that when a person practices the Tranquillity Meditation until the mind is concentrated by momentary concentration, access concentration and attainment concentration, the meditative absorption will arise, and it will be used as the base for development of Insight Meditation, or the Tranquillity Meditation will be used as the objective of the Insight Meditation. By this way, one can obtain the Nibbāna.

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอระบุนามกล่าวถึงท่านเหล่านั้น ดังนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ให้คำชี้แนะอันทรงค่า ขอกราบขอบพระคุณ ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ และ ผศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้เมตตาให้คำแนะนำอันทรงค่าในการทำวิทยานิพนธ์ จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร ผู้ช่วยตรวจแก้บทคัดย่อภาษาอังกฤษให้ ขอกราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสันต์ ทนฺตโก ขุนอุดมจันทิมา คุณสังวร อ่อนสนิท พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ ที่ช่วยแนะนำข้อมูลและตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย คณาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่อำนวยความสะดวกด้านเอกสารและข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณ บุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ประกอบด้วย พระครูปริยัติกิจจากร (เต็มใจ ฐริเมธี) หัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ผู้ให้ความอุปถัมภ์ดูแล ทั้งด้านทุนการศึกษาบางส่วน ที่พัก ค่าเดินทาง รวมถึงอาหาร กำลังใจ ในช่วงที่ผู้วิจัยสอนที่วิทยาเขตนครราชสีมา คณาจารย์คณะพุทธศาสตร์ ทุกรูป/ท่าน ที่เป็นกำลังใจ ให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มีพี่วาสนา เถาว์พุทรา พุ่มกดา ป้อมหิน พี่สำเนียง ฮามสุโพธิ์ ที่ช่วยหาหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิดและเป็นบูรพาจารย์คนแรกของผู้วิจัย ขอขอบคุณนางดวงเดือน ปลื้มฤดี ผู้เป็นแม่ยาย ที่อุปถัมภ์เรื่องทุนการศึกษา ดูแลผู้วิจัยด้วยดี คุณวริศรา ปลื้มฤดี ภรรยาของผู้วิจัยที่ช่วยเหลือมาตลอดตั้งแต่เริ่มต้น ช่วยตรวจทาน จัดรูปแบบ ตลอดจนให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา เพื่อน ๆ ร่วมชั้นปริญญาเอกรุ่น ๖ ทุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจให้กันตลอดมา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยโปรดคลบบันดาลประทานพรให้ทุกท่านดังกล่าวมาจงประสบแต่ความสุขสถาพรตลอดที่ทุกสถาน ตลอดกาลทุกเมื่อเทอญ

นายเสฐียร ทั้งทองมะดัน

## สารบัญ

| เรื่อง                                                        | หน้า |
|---------------------------------------------------------------|------|
| บทคัดย่อภาษาไทย                                               | ก    |
| บทคัดย่อภาษาอังกฤษ                                            | ค    |
| กิตติกรรมประกาศ                                               | จ    |
| สารบัญ                                                        | ฉ    |
| สารบัญตาราง                                                   | ญ    |
| คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ                                     | ฎ    |
| บทที่ ๑ บทนำ                                                  | ๑    |
| ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา                            | ๑    |
| ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย                                   | ๔    |
| ๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย                                         | ๕    |
| ๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ                                       | ๕    |
| ๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย                       | ๕    |
| ๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง                 | ๕    |
| ๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย                                        | ๑๑   |
| ๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย                                      | ๑๒   |
| ๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ                                       | ๑๓   |
| บทที่ ๒ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรค | ๑๔   |
| ๒.๑ คัมภีร์วิสุทธิมรรค                                        | ๑๔   |
| ๒.๒ คัมภีร์วิมุตติมรรค                                        | ๑๘   |
| ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกัมมัญฐาน                                  | ๒๒   |
| ๒.๓.๑ ความหมายของกัมมัญฐาน                                    | ๒๒   |
| ๒.๓.๒ ประเภทของกัมมัญฐาน                                      | ๒๔   |
| ๒.๓.๓ จุดมุ่งหมายของกัมมัญฐาน                                 | ๒๖   |
| ๒.๔ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค                          | ๒๕   |
| ๒.๔.๑ บุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถกัมมัญฐาน                   | ๒๕   |

|                                             |     |
|---------------------------------------------|-----|
| ๒.๔.๒ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค      | ๓๓  |
| ๒.๔.๒.๑ บัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘                 | ๓๓  |
| ๒.๔.๒.๒ ปริมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒                 | ๓๑  |
| ๒.๕ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค        | ๑๐๐ |
| ๒.๕.๑ บุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถกัมมัฏฐาน | ๑๐๐ |
| ๒.๕.๒ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค      | ๑๐๕ |
| ๒.๕.๒.๑ บัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘                 | ๑๐๕ |
| ๒.๕.๒.๒ ปริมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒                 | ๑๓๔ |

### บทที่ ๓ ความเหมือนกันและความต่างกันของสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| และคัมภีร์วิมุตติมรรค                                         | ๑๕๑ |
| ๓.๑ ความเหมือนกันของบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน | ๑๕๑ |
| ๓.๑.๑ การแสวงหากัลยาณมิตรผู้ให้กัมมัฏฐาน                      | ๑๕๑ |
| ๓.๑.๒ การเลือกสอนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตผู้ปฏิบัติ         | ๑๕๒ |
| ๓.๒ ความเหมือนกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘                       | ๑๕๓ |
| ๓.๒.๑ เนื้อหา                                                 | ๑๕๓ |
| ๓.๒.๒ การปฏิบัติ                                              | ๑๖๑ |
| ๓.๒.๓ ผลการปฏิบัติ                                            | ๑๗๐ |
| ๓.๓ ความเหมือนกันของปริมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒                       | ๑๗๒ |
| ๓.๓.๑ เนื้อหา                                                 | ๑๗๒ |
| ๓.๓.๒ การปฏิบัติ                                              | ๑๗๓ |
| ๓.๓.๓ ผลการปฏิบัติ                                            | ๑๘๕ |
| ๓.๔ ความต่างกันของบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน      | ๑๘๗ |
| ๓.๕ ความต่างกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘                         | ๑๘๘ |
| ๓.๕.๑ เนื้อหา                                                 | ๑๘๘ |
| ๓.๕.๒ การปฏิบัติ                                              | ๑๘๙ |
| ๓.๕.๓ ผลการปฏิบัติ                                            | ๑๙๓ |
| ๓.๖ ความต่างกันของปริมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒                         | ๑๘๖ |

|                                                                                                     |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| ๓.๖.๑ เนื้อหา                                                                                       | ๑๕๖        |
| ๓.๖.๒ การปฏิบัติ                                                                                    | ๑๕๕        |
| ๓.๖.๓ ผลการปฏิบัติ                                                                                  | ๒๐๓        |
| <b>บทที่ ๔ วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของวิปัสสนากัมมัฏฐาน</b>                            | <b>๒๐๘</b> |
| ๔.๑ วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน                                       | ๒๐๘        |
| ๔.๑.๑ การใช้ชอกฌานเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน                                                    | ๒๐๕        |
| ๔.๑.๒ การใช้อารมณ์ของสมถะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน                                             | ๒๒๒        |
| ๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน                                    | ๒๒๖        |
| ๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ในแง่รูปแบบการปฏิบัติ                                                             | ๒๒๗        |
| ๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ในแง่ของการบรรลุธรรม                                                              | ๒๓๐        |
| ๔.๓ บรูณาการสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคเพื่อเป็นแนวทางในการเจริญกัมมัฏฐาน | ๒๓๑        |
| ๔.๓.๑ บรูณาการด้านขั้นตอนการปฏิบัติ                                                                 | ๒๓๓        |
| ๔.๓.๒ บรูณาการในด้านการปฏิบัติ                                                                      | ๒๓๓        |
| <b>บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ</b>                                                         | <b>๒๔๐</b> |
| ๕.๑ สรุปผลการวิจัย                                                                                  | ๒๔๐        |
| ๕.๒ ข้อเสนอแนะ                                                                                      | ๒๔๓        |
| บรรณานุกรม                                                                                          | ๒๔๕        |
| ประวัติผู้วิจัย                                                                                     | ๒๔๕        |

## สารบัญตาราง

| ตาราง                                                    | หน้า |
|----------------------------------------------------------|------|
| ๓.๑ ความเหมือนกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านเนื้อหา      | ๑๖๐  |
| ๓.๒ ความเหมือนกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านการปฏิบัติ   | ๑๗๐  |
| ๓.๓ ความเหมือนกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านผลการปฏิบัติ | ๑๗๒  |
| ๓.๔ ความเหมือนกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านเนื้อหา       | ๑๗๖  |
| ๓.๕ ความเหมือนกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านการปฏิบัติ    | ๑๘๔  |
| ๓.๖ ความเหมือนกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านผลการปฏิบัติ  | ๑๘๖  |
| ๓.๗ ความต่างกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านเนื้อหา        | ๑๘๙  |
| ๓.๘ ความต่างกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านการปฏิบัติ     | ๑๙๒  |
| ๓.๙ ความต่างกันของบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ ด้านผลการปฏิบัติ   | ๑๙๕  |
| ๓.๑๐ ความต่างกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านเนื้อหา        | ๑๙๘  |
| ๓.๑๑ ความต่างกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านการปฏิบัติ     | ๒๐๒  |
| ๓.๑๒ ความต่างกันของปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ ด้านผลการปฏิบัติ   | ๒๐๕  |

## คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาค้นคว้า และนำมาอ้างอิงสำหรับวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม / ชื่อ / หน้า คือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขชื่อ เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น ที.สี. (บาลี) ๕/๓๐๓/๑๑๓ = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๓๐๓ หน้า ๑๑๓ หรือ ที.สี. (ไทย) ๕/๓๐๓/๑๑๓ = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๓๐๓ หน้า ๑๑๓

อรรถกถา ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น ที.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๑๑๒ = อรรถกถาทีฆนิกาย (ภาษาบาลี) เล่ม ๒ ชื่อที่ ๑๒๘ หน้า ๑๑๒ และ ชื่อ / หน้า เช่น วิภค. อ. (บาลี) ๘๒๘/๔๕๕ = อรรถกถาวิภค (ภาษาบาลี) ชื่อที่ ๘๒๘ หน้า ๔๕๕ รายละเอียดอักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ มีดังนี้

### พระวินัยปิฎก

|              |   |           |                |            |
|--------------|---|-----------|----------------|------------|
| วิ.ป. (บาลี) | = | วินยปิฎก  | ปริวารวคฺคปาติ | (ภาษาบาลี) |
| วิ.ป. (ไทย)  | = | วินัยปิฎก | ปริวารวรรค     | (ภาษาไทย)  |

### พระสุตตันตปิฎก

|                |   |               |               |                   |            |
|----------------|---|---------------|---------------|-------------------|------------|
| ที.ม. (บาลี)   | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | ทีฆนิกาย      | มหาวคฺคปาติ       | (ภาษาบาลี) |
| ที.ม. (ไทย)    | = | สุตตันตปิฎก   | ทีฆนิกาย      | มหาวรรค           | (ภาษาไทย)  |
| ที.ป.า. (บาลี) | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | ทีฆนิกาย      | ปาฏิกวคฺคปาติ     | (ภาษาบาลี) |
| ที.ป.า. (ไทย)  | = | สุตตันตปิฎก   | ทีฆนิกาย      | ปาฏิกวรรค         | (ภาษาไทย)  |
| ม.ม. (บาลี)    | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | มชฺฉิมนิกาย   | มุลปณฺณาสกปาติ    | (ภาษาบาลี) |
| ม.ม. (ไทย)     | = | สุตตันตปิฎก   | มัชฌิมนิกาย   | มูลปณณาสก         | (ภาษาไทย)  |
| ม.ม. (บาลี)    | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | มชฺฉิมนิกาย   | มชฺฉิมปณฺณาสกปาติ | (ภาษาบาลี) |
| ม.ม. (ไทย)     | = | สุตตันตปิฎก   | มัชฌิมนิกาย   | มัชฌิมปณณาสก      | (ภาษาไทย)  |
| ม.อ. (บาลี)    | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | มชฺฉิมนิกาย   | อุปริปณฺณาสกปาติ  | (ภาษาบาลี) |
| ม.อ. (ไทย)     | = | สุตตันตปิฎก   | มัชฌิมนิกาย   | อุปริปณณาสก       | (ภาษาไทย)  |
| ส.ส. (บาลี)    | = | สุตฺตฺนตฺปิฎก | สังยุตฺตนิกาย | สคาถวคฺคปาติ      | (ภาษาบาลี) |
| ส.ส. (ไทย)     | = | สุตตันตปิฎก   | สังยุตตนิกาย  | สคาถวรรค          | (ภาษาไทย)  |

|                    |             |              |                   |            |
|--------------------|-------------|--------------|-------------------|------------|
| ลัม. (บาลี) =      | สุตตนต์ปิฎก | ลัมุตตนิคาย  | มหาวรรคคปาติ      | (ภาษาบาลี) |
| ลัม. (ไทย) =       | สุตตันตปิฎก | ลัมุตตนิคาย  | มหาวรรค           | (ภาษาไทย)  |
| อง.จตุกก. (บาลี) = | สุตตนต์ปิฎก | องคุตตนิคาย  | จตุกกนิปาตปาติ    | (ภาษาบาลี) |
| อง.จตุกก. (ไทย) =  | สุตตันตปิฎก | อังกุตตนิคาย | จตุกกนิบาต        | (ภาษาไทย)  |
| อง.ปญจก. (บาลี) =  | สุตตนต์ปิฎก | องคุตตนิคาย  | ปญจกนิปาตปาติ     | (ภาษาบาลี) |
| อง.ปญจก. (ไทย) =   | สุตตันตปิฎก | อังกุตตนิคาย | ปญจกนิบาต         | (ภาษาไทย)  |
| อง.สตตก. (บาลี) =  | สุตตนต์ปิฎก | องคุตตนิคาย  | สตตกนิปาตปาติ     | (ภาษาบาลี) |
| อง.สตตก. (ไทย) =   | สุตตันตปิฎก | อังกุตตนิคาย | สตตกนิบาต         | (ภาษาไทย)  |
| อง.ทสก. (บาลี) =   | สุตตนต์ปิฎก | องคุตตนิคาย  | ทสกนิปาตปาติ      | (ภาษาบาลี) |
| อง.ทสก. (ไทย) =    | สุตตันตปิฎก | อังกุตตนิคาย | ทสกนิบาต          | (ภาษาไทย)  |
| บุ.ธ. (บาลี) =     | สุตตนต์ปิฎก | บุททกนิคาย   | ธมมปทปาติ         | (ภาษาบาลี) |
| บุ.ธ. (ไทย) =      | สุตตันตปิฎก | บุททกนิคาย   | ธรรมบท            | (ภาษาไทย)  |
| บุ.ม. (บาลี) =     | สุตตนต์ปิฎก | บุททกนิคาย   | มหานิทฺเทศปาติ    | (ภาษาบาลี) |
| บุ.ม. (ไทย) =      | สุตตันตปิฎก | บุททกนิคาย   | มหานิทฺเทศ        | (ภาษาไทย)  |
| บุ.ป. (บาลี) =     | สุตตนต์ปิฎก | บุททกนิคาย   | ปฏิสัมภิตามคคปาติ | (ภาษาบาลี) |
| บุ.ป. (ไทย) =      | สุตตันตปิฎก | บุททกนิคาย   | ปฏิสัมภิตามรรค    | (ภาษาไทย)  |

#### พระอภิธรรมปิฎก

|                  |             |               |            |
|------------------|-------------|---------------|------------|
| อภิ.สง. (บาลี) = | อภิธมมปิฎก  | ธมมสังคณีปาติ | (ภาษาบาลี) |
| อภิ.สง. (ไทย) =  | อภิธรรมปิฎก | ธรรมสังคณี    | (ภาษาไทย)  |

#### อรรถกถา

|                    |                   |                     |            |
|--------------------|-------------------|---------------------|------------|
| เถร.อ. (บาลี) =    | บุททกนิคายกฺกถาย  | เถรคาคาวณณนา        | (ภาษาบาลี) |
| ที.อ. (บาลี) =     | ทีฆนิกายกฺกถา     |                     | (ภาษาบาลี) |
| ธ.อ. (บาลี) =      | ธมมปทกฺกถา        |                     | (ภาษาบาลี) |
| ปฏิส.อ. (บาลี) =   | บุททกนิคายกฺกถาย  | ปฏิสัมภิตามคฺควณณนา | (ภาษาบาลี) |
| ม.อุ.อ. =          | มชฺฌิมนิกายกฺกถาย | อุปริปณฺณาสกวณณนา   | (ภาษาบาลี) |
| วิภงฺก.อ. (บาลี) = | อภิธมมกฺกถาย      | วิภงฺกควณณนา        | (ภาษาบาลี) |
| สุตฺต.อ. (บาลี) =  | บุททกนิคายกฺกถาย  | สุตฺตนิปาตวณณนา     | (ภาษาบาลี) |
| ลัม.อ. (บาลี) =    | ลัมุตตนิคายกฺกถา  |                     | (ภาษาบาลี) |
| อง.อ. (บาลี) =     | องคุตตนิคายกฺกถา  |                     | (ภาษาบาลี) |

### ฎีกา

|                       |                                                                                     |            |
|-----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| วิภาวินี. (บาลี) =    | อภิธมฺมตฺถวิภาวินีฎีกา.                                                             | (ภาษาบาลี) |
| วินย.ฎีกา. (บาลี) =   | สารตฺถทีปนีฎีกา      ทฺติโย ภาโก                                                    | (ภาษาบาลี) |
| วิสุทฺธิ.ฎีกา.(บาลี)= | ปรมตฺถมณฑุสสาข นาม วิสุทฺธิมคฺคสํวณฺณนาช<br>มหาฎีกาสมมตฺตาย ปจฺจโม ภาโก, ตติโย ภาโก | (ภาษาบาลี) |

### ปกรณ์วิเสส

|                    |                   |            |
|--------------------|-------------------|------------|
| วิสุทฺธิ. (บาลี) = | วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ | (ภาษาบาลี) |
|--------------------|-------------------|------------|